

XII.

Z á v ě r.

78. V době staročeské, t. j. ve stol. XIII. a XIV. — písemných památek českého jazyka starších je jenom poskrovnu — všeobecně uznávaného spisovného jazyka ještě nebylo. Máme arciť skupinu památek, jež se jazykově shodují a jsou tak jakousi jednotkou. Jsou však mnohé jiné památky, které se shodují jen zčásti a zčásti pak se zase odlišují (v hláskosloví, ba i ve slovníku), takže o nějaké jednotě jazyka vůbec nelze mluvit.

Zcela jinak je tomu teprv po Husovi: tehdy již pozorujeme jednotnost. Hus sám působil na sjednocení tehdejšího spisovného jazyka, neboť výslovně doporučoval, aby se psalo tak, jak píše on, a to se také, jak vidíme na př. zcela zřetelně na Chelčickém, stalo. Při významu, jaký spisy Husovy měly, lze pochopiti jejich vliv také na jazyk. Na jazyk spisovný působil Hus také tím, že upustil od některých již zastaralých jazykových tvarů a usiloval o vymýcení mnohých germanismů. Možno připustiti, že se ostatní jazykové změny, kterými se jeho řeč odlišuje od jazyka staročeského, provedly přirozeným vývojem, tedy bez jeho přičinění, a že bylo třeba i v písmě k nim přihlížeti. Přesto však jeho zásluhy o českou spisovnou řeč jsou veliké. Psal nářečím, kterým se mluvilo v středních Čechách, zejména v Praze, nářečím, jehož se až dosud nejvíce užívalo v jazyce spisovném. A tak již před Husem a potom také jeho přičiněním dialekt pražský byl zaveden jako jazyk spisovný.

Století XV. nebylo příznivo intenzivnější činnosti literární, v XVI. stol. vzrůstá se silně na jedné straně vliv latiny, na druhé pak vliv němčiny. To vedlo hlavně v polovici XVI. stol. ke značnému zanedbání spisovné češtiny. O její povznesení a oživení se zasloužila Jednota bratrská a hlavně Blahoslav. Její dílo trvalé

ceny, bible Kralická, byla potom vzorem spisovného jazyka. Jazyk bible Kralické není nový jazyk, nýbrž zase jazyk starší, jazyk Husův, nářečí pražské, jenom částečně pozměněné. Zatím se totiž provedly některé jazykové změny, jež se musely projevit také v jazyce spisovném. Že se vycházelo z toho, co tu již bylo, viděti nejlépe na Blahoslavovi. Těm, kdo by si chtěli dokonale osvojit jazyk spisovný, doporučuje čísti knihy některých spisovatelů, hlavně spisy Husovy a Chelčického. Práví dokonce výslovně, že „v Praze a tu okolo Nymburka a Boleslavě nejpěknější a nejpravější jest Česká řeč“. Stopy moravských dialektů vyskytají se v bibli Kralické celkem jenom v míře nepatrné. Stopy tyto byly potom později odstraněny (zčásti se s nimi setkáváme ještě u Palackého, jemuž jazyk bible Kralické byl také po této stránce základem).

Naproti tomu se pozoruje, zejména v literárních plodech doby Veleslavínovy, vliv latiny, na př. v částečném odporu k praedik. instrumentálu, v užívání vazby ak. s inf. a podle ní také vazby instr. s inf. To se potom opakuje též v době znovuzrození českého písemnictví. (Doklady na vazbu instr. s inf. našli jsme dokonce ještě u Hattaly.) Nelze však říci, že by Blahoslavovi vzorem klasické češtiny byla latina, jak myslil Hattala; vždyť Blahoslav je proti doslovnému překládání z latiny, poněvadž se tím zanedbává na př. správné užívání tvaru genitivního atd.¹. Dále pozorujeme ještě vliv němčiny. Zvýšenou péčí věnoval v této době spisovně češtině Veleslavín a o něco později Komenský.

Po dlouhých válkách nastává úpadek spisovného jazyka, a to v 2. pol. stol. XVII. a skoro v celém stol. XVIII. K úpadku tomu přispívá značně také řád jezuitský.

Teprv koncem stol. XVIII. a počátkem stol. XIX. začíná vzkříšení českého písemnictví, jež se vrací k bibli Kralické a k Veleslavínovi; jejich jazyk je zase vzorem. Bylo arci třeba přihlížeti k některým jazykovým změnám, které se zatím provedly (na př. *lé* se zúžilo v *li*). Děly se však dokonce také leckdy pokusy oživit zase některé archaismy onoho období, na př. *neroditi*, *nerod viděti* a j. (viz výše).

¹ Jan Blahoslav, Grammatika česká, str. 216, 236 a násl.

S jazykem bible Kralické se ovšem nemohlo za nového duševního obzoru všudy vystačiti, a proto bylo třeba nová slova jednak tvořiti, jednak přejímati ze slovního pokladu ostatních jazyků slovanských, zvláště z ruštiny a z polštiny. Tak byla přejata z těchto jazyků do češtiny některá slova dodnes žijící (na př. *vzduch, příroda*, určitý tvar přechod. min. jako *byvší* atd.). Jen nepatrný počet výpůjček má čeština z jazyků jihoslovanských (ze srbocharvátštiny: *snacha, neter*). Největší zásluhu o oživení a vytvoření spisovné češtiny má Jungmann a hned po něm Palacký. Od let padesátých počíná se nová fáze českého písemnictví, které se vyvíjí bohatěji. Zapomínalo se však poněkud na stránku jazykovou. O něco silněji působila nyní zase zvláště němčina (ve fraseologii a ve skladbě), jejímuž vlivu podléhala čeština více méně vždy. Proti němu bojovali puristé, brusy a gramatikové, a to se značným úspěchem, třeba to nebylo hned zřejmé. Příliš daleko nesmí ovšem tento purismus zacházeti. Jisté evropanství, abych tak řekl, jimž však nelze rozuměti jen vliv německý, je přece nutné. Výborně gramaticky zpracoval čes. jazyk J. Gebauer.

V novější době má velké zásluhy o český jazyk Jar. Vrchlický. Zásluhy tyto se týkají především mluvy básnické, ale je nepochybné, že časem z nich bude těžiti i prosa (šťastným tvořením nových slov).

Českému jazyku spisovnému, nehledíme-li k abstraktním názvům, rozumějí i nevzdělání, dialekticky mluvící Čechové v Čechách, protože rozdíl mezi spisovnou mluvou a nářečím v Čechách nejsou veliké. Totéž platí z veliké části i o Moravě a o Slezsku. Ani příslušníkům dialektů slovenských nepůsobí spis. jazyk český zvláštních potíží; zvykají mu velmi brzy.